

הרב מיכאל אברהם (מחזור י')

מראיין: אלקנה דובדבני (ב)

ספר לנו במה אתה עוסק בימים אלו?

כיום אני מלמד במכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן (הכולל). במקביל אני מפעיל אתר תוסס ופעיל עם גולשים רבים מהארץ ומהעולם, שו"ת ומאמרים, שבו נשאלות שאלות בתחומים שונים, ובו אני גם כותב את דעותיי בנושאים רבים ומגוונים (תיאוריה ופרקטיקה, הלכה ומחשבה, פילוסופיה, לוגיקה, מדע ומתמטיקה, פוליטיקה, אמנות ותרבות ועוד). בעקבות כל אלו מתעוררים שם דיונים, לעתים מאד סוערים, בנושאים השונים. מבחינתי האתר הוא הכלי העיקרי שלי לנסות להשפיע ולשנות משהו, ביחס לתורה ויהדות וביחס לחברה ולעולם בכלל. מדי פעם אני שותף לפעילויות במסגרת בתי דין פרטיים להתרת עגונות, והדברים מעוררים ויכוח וביקורת ערה. במקביל עסקתי ואני עוד עוסק בלוגיקה של החשיבה התלמודית¹, ובפרט בלוגיקה של מידות הדרש ההלכתי. פרסמתי כמה עשרות ספרים בנושאי פילוסופיה ויהדות ובנושאים תורניים, וכמובן מאמרים רבים. במהלך כעשרים השנים האחרונות, אני עוסק הרבה בשיחות עם תוהים שונים ומגוונים, בטלפון, בוואטסאפ ובמייל וגם בפגישות אישיות וקבוצתיות רבות, ונחשף לדמויות מרתקות ומפתיעות מאד; כמו גם לשאלות לא פשוטות בתחומי אמנה ופילוסופיה. בין היתר, פגשתי כמה ילדים בבית ספר יסודי עם השכלה ועומק מדהימים שלא מקבלים מענה מספק לשאלותיהם (לאף מורה או מחנך שלהם אין סיכוי להתמודד עם השאלות הללו), וגם כשניים שלושה ר"מים בישיבות חרדיות שהודו בפניי שאינם מאמינים בכלום, ועוד דמויות שונות משכבות מגוונות של גיל וחברה.

בשנים האחרונות הבנתי שעיקר המטרה שעליי לשים לעצמי היא יצירת משנה, ובעקבותיה גם פלח מחשבתי וחברתי בקהילה הדתית, שנמצאים בתווך בין פונדמנטליזם דתי לבין פונדמנטליזם ליברלי (ואתאיסטי). משנה כזאת יכולה להציע מענה לא סטנדרטי לאותם קשיים שפגשתי ואחרים (כמובן לא לכולם), למרות שרבים אחרים מתקשים מאד במפגש עם החומרים הרדיקליים שלי. במסגרת זו פרסמתי מאמרים וטורים באתר, ובעת האחרונה גם טרילוגיה של ספרים, ובהם מחשבות ותפיסות שבחלקן נראות רדיקליות למדי (לא תמיד בצדק). לעתים אנשים תוהים האם אני חרדי או ציוני-דתי (או סתם אפיקורס), וזה אומר שכנראה הצלחתי. למיטב שיפוטי אני לא זה ולא זה (וחושב שגם לא זה). אני ציוני (חילוני) ואדם דתי, בלי מקף בין השניים². את האופציה הזאת חשוב לי מאד להניח על השולחן, שכן זהו מענה נחוץ ללא מעט אנשים שלא מוכנים להזדהות עם שני הקטבים שמנסים ביחד להציג תמונה דיכוטומית בפני הקהל הדתי, שלפיה על כל אחד להחליט האם הוא חרדי או ציוני-דתי. אני מציע כאן משהו ששובר את הדיכוטומיה הזאת, בהליך שמכונה במדע המדינה "הדרך השלישית".

בהחלט נשמע מרתק, איך הישיבה משפיעה על מה שבחרת לעשות?

בשהותי בישיבה לא למדתי הרבה, בעוונותי הרבים. הגעתי אליה מהמדרשייה, ומטבע הדברים לא היו לי הרגלי לימוד מפותחים מדי (בלשון המעטה מופלגת). עם השנים, עברתי לעסוק בעיקר בקריאת ספרים שונים מהספרייה הלאומית עם קצת התנגבויות לספריית המכון שהייתה אז חדרון קטן מתחת למדרגות, שלדאבונני, לתסכולי ולחוסר הבנתי הייתה נעולה רוב שעות היום. למרבה השמחה כבר אז יכולתי למצוא שם תרגום חלקי של האתיקה לשפינוזה ועוד חיבורים שלא הייתי מגיע אליהם בלי זה.

למרות זאת, הדמויות שפגשתי בישיבה השפיעו עליי לא מעט. בעיקר הרב ליכטנשטיין והרב עמיטל זצ"ל, והרב מדן יבדל"א. לאחר מכן, כשלימדתי בירוחם זכיתי להכיר יותר לעומק גם את הרב בלומנצווייג, שבהיותי בישיבה לא למדתי (גם) אצלו. מה שהשפיע עליי לא היו

דבריהם ושיעוריהם שבקושי שמעתי, אלא גישתם העקרונית ודמותם. למרבה האירוניה, עיקר ההשפעה שלהם עליי הייתה דווקא בתקופות מאוחרות יותר, הרבה אחרי שעזבתי את הישיבה (עזבתי לצבא בסוף שיעור ג, בעידודו המפתיע והמרשים של הרב עמיטל זצ"ל), שכן הם תמיד היוו עבורי מודל לרבנים שלא פגשתי במקומות אחרים. ההשפעה התחזקה עוד יותר בתקופתי בבני ברק (שם התחלתי, אחרי הצבא והשלמת התואר הראשון, את לימודיי התורניים ברצינות), שם מטבע הדברים פגשתי מודלים רבניים אחרים לגמרי. במקביל לחיים בתוך החברה הליטאית (פוניבז' וכולל חזון איש) היה חשוב לי מאד לזכור ולדעת שיש גם מודלים אחרים, שעם הזמן התבררו כקרובים יותר ללבי. מעניין שדווקא באותה תקופה נפגשנו, אשתי דפנה ואני, בפעם היחידה, עם הרב ליכטנשטיין זצ"ל. הגענו לביתו בירושלים לדיון מרתק על שאלות מטרידות לגבי חרדיות והשקפת עולם דתית שהעסיקו אותנו מאד באותה תקופה.

אני חושב שמעשיי והשקפותיי בהווה הן תולדה של כל הביוגרפיה שלי, והישיבה היא חלק נכבד ובלתי נפרד ממנה. למדתי שם לשקול את השקפותיי באופן אוטונומי ועצמאי ולא להיות מחויב לרעיונות שאיני מזדהה עמם. למדתי לגבש לעצמי את תפיסותיי ולשלב בין המסורת התורנית לבין שכל ישר ומוסר, וכמובן גם עם מחשבה בתחומי דעת שונים. כיום אני כבר במצב שאני לא מוכן להבחין באופן חד בין התחומים (למעט ההלכה והעיון התלמודי).

למה הגעת דווקא לישיבת הר עציון?

אומר ביושר שקודם כל זו הייתה פשרה עם הוריי שהתנגדו לכך שאלך לישיבה חרדית. שמעתי שיש כאן לימוד ברמה טובה ואישים מעניינים, וכמובן שזה גם אתגר להתקבל (ילדים...), ולאחר ראיון מפיח עם הרב ליכטנשטיין הגעתי יחד עם רבים מחבריי במדרשיה ללמוד בישיבה. אציין כי באותה שנה הוקמה הישיבה במעלה אדומים, ולכן תלמידי נתיב מאיר ברובם הלכו לשם. למרבה מזלנו, אם כי אני לא בטוח שלשמחת לב הנהלת הישיבה, התקבלו באותה שנה לא מעט מבוגרי המדרשייה לישיבה, ואולי בזכות זה גם אנוכי הקטן והפרחח הצלחתי להתקבל. לצערי, החשש שכנראה קינן בהם התברר בדיעבד כמוצדק. הלימוד שלנו שם היה בעייתי למדי. אבל כמו במדרשייה כך גם בישיבה, אני יכול לנחם את מורי דאז שבדיעבד גם התברר לי ולחבריי שההשפעה והתרומה של מוסד לימודי אינה בהכרח פונקציה ישירה של מידת ההשקעה שלנו בלימוד.

למה היית אומר שאתה הכי מתגעגע בישיבה?

לא מאד נהניתי בישיבה. אולי אני מתגעגע לתובענות ולפחד הנורא שחשתי כשנכנסתי (לעתים מאד נדירות) לשיעורי הרב ליכטנשטיין שמא הוא ישאל אותי משהו על ההכנה של הסוגיא (כנראה לא הייתי מצליח לענות לו). תחושה מעורבת ביחס לגישתו זו מלווה אותי עד היום. מעבר לזה הייתה תחושה של דעות שונות שחיות בכפיפה אחת, גם בין התלמידים, כאשר לא מעט מהם הם דמויות שכיום הן דמויות ידועות ומשפיעות.

ספר לנו על רב או דמות מסויימת מתקופתך בישיבה שהשפיעה עליך באופן מיוחד?

כבר הזכרתי את שלושת הדמויות שהשפיעו עליי ביותר. הרב מדן עם הפלגותיו למרומי המהר"ל ושיעורי הבקיאות שלו, וכמובן רה"י הרב עמיטל והרב ליכטנשטיין זצ"ל שהשפיעו עליי בעצם דמותם והגותם הכללית, ובעיקר ביושר האינטלקטואלי המרשים של שניהם. שנים רבות אחרי הישיבה הייתי צריך לעבוד קשה כדי להתייחס לרב 'מ'זרחניק' כדמות סמכותית וכתלמיד חכם. דמותם של שני הרבנים המופלאים הללו ליוותה אותי וסייעה לי מאד בכך.

אמרת שלפעמים מחשיבים אותך כחרדי ולפעמים כחילוני, האם אתה חושב שהישיבה צריכה לקחת תפקיד בחיזוק הקשר בין הציבור הדתי או החילוני לבין הציבור הדתי לאומי?

אני לא חושב שתפקידה של ישיבה הוא לחזק או להחליש קשרים בין חברות ומגזרים. בישיבה צריך ללמוד. בשיחות ובשיעורים ניתן ורצוי

² מקור הביטוי מישיבה לייבוביץ', הוא עומד בניגוד ליוסף בורג שראה את המוקד במחשבה ובחברה הציונית-דתית במקף

¹ ישנה סדרה של 14 ספרים באמזון שיצאה במסגרת מחקר שנעשה בקבוצת מחקר שהקמנו בבר אילן בעניינים אלו.

אינו במספר השעות שהם לומדים אלא בשאלה מה הם עושים באותן שעות. יש אברך שלומד שעה ביום ויש בעלבת שלומד כל היום. ראיתי בני עלייה והמה מועטים.

בנוסף, אני מאד ממליץ להשעות את השיפוט הפזיז של בני הנעורים (אולי זה נכון גם לגיל שישים...). לא חייבים להגיע למשנה סדורה ושלמה בגיל תשע-עשרה (וגם לא שישים). אני עצמי מאד מצטער עד היום על כך שלא ניצלתי טוב יותר את זמני בישיבה ואת ההזדמנות היקרה מפז לשאוב מלוא החופן מהדמויות המיוחדות שעמדו שם לרשותי (מעניין על מה אצטער בעוד עשר שנים...). אבל אף פעם לא מאוחר להתחיל. כאמור, הישיבה היא רק ההתחלה...

אסוציאציות:

"נישואים פרטיים" - חובה קדושה. אבל רק עם רישום ממלכתי. לשאוף ככל האפשר לסיים את הסאגה העגומה והמזיקה שמכונה 'הרבנות הראשית לישראל'.

"ישיבת ירוחם" - בייתי השני. מקום נפלא, גם אם קצת 'מרובע', עם צוות ותלמידים מיוחדים.

"צמחונות" - חובה מוסרית ראשונה במעלה, גם אם קשה (שנאמר: כל מקום שאני הולך איני הולך אלא בדרך לטבעונות).

לדבר על נושאים שונים, וחזקה על צוות הישיבה (שכיום אני מכיר ומוקיר חלק לא מבוטל ממנו) שעושה זאת היטב. התרומה העיקרית ולדעתי כמעט היחידה של ישיבה היא להצמיח תלמידי חכמים. לא כדאי ולא צריך לעסוק בישיבה בשום דבר אחר.

לדעתך, האם יש עניין בלימוד תנ"ך כפתח לשאר תחומי התורה?

סליחה על הנחרצות, אבל לדעתי ממש לא. באתר שלי הארכת למעניתי, (וכמובן עוררתי עליי כעס וטוקבקים זועמים) בטענה שלימוד תנ"ך (כמו אגדה, מחשבה, חסידות, מוסר וכדומה) אינו באמת לימוד במובן המהותי של המילה, וקשה לי מאד להבין מה ערך יש בו. קשה לי להאריך בכך כאן, ומפאת כבוד האכסנייה וכבוד רבותי גם לא נכון לעשות זאת. אבל כמו שאמרתי רבותינו (בעל החוות יאיר ועוד) "אהוב אפלטון, אהוב סוקרטס, והאמת אהוב מכל...". ולשומע ינעם.

לאחרונה אף הוצאת סדרת ספרים על החדשנות הנדרשת בהלכה ובמסורת היהודית, תרצה להרחיב מעט על הרעיון?

אכן, מדובר בטריולוגיה. אלו בעצם הספרים הראשונים שלי שעוסקים בהשקפה יהודית ובמבט כללי על ההלכה, והם מבטאים את התמונה שגיבשתי לאורך שנים רבות של עיסוק בנושאים אלו. הרעיון הוא ניסיון להציג תמונת עולם שלימה ושיטתית, מהמסד ועד הטפחות, של יהדות שאני מוכן לעמוד מאחוריה ולדבוק בה (רוב התמונות שאני מכיר אינן כאלה). הספר הראשון, ששמו בישראל **המצוי הראשון**, עוסק במסד הפילוסופי של אמונה באלוקים (זהות בין אמונה לחשיבה רציונלית) ובמעבר ממנה למחויבות דתית והלכתית (בעצם רק הלכתית. אין משהו אחר). ההמשך בספר השני, **אין אדם שליט ברוח**, עוסק בדיאטה קיצונית לתחום הקרוי 'מחשבת ישראל' (אין חיה כזאת לדעתי). אני מסיים בספר השלישי, **מהלכים בין העומדים**, שעוסק בהלכה. שם אני טוען שההלכה דורשת ריענון לא מבוטל ומצביע על הדרכים לעשות זאת גם בימינו.

בשולי הדברים, יש בנותן טעם לציין שהרצון שמלווה אותי מגיל צעיר לסיסטמטיזציה של מחשבותיי נוצר בעיקר בעת שהותי כתלמיד בישיבה. שם עסקתי לא מעט בספרי לוגיקה (זה סיים את התקופה שכיניתי לימים 'התקופה האנליטית' שלי), וכפי שהזכרתי עסקתי גם **באתיקה** של שפינוזה שמתייחד בניסיון (כושל לדעתי) לעשות סיסטמטיזציה של הפילוסופיה במבנה לוגי-אקסיומטי. הדברים עשו עליי רושם גדול, ומאז שאפתי לכוון תפיסת עולם שיטתית ולוגית, בהירה ומוצקה ורציונלית כמובן. במסגרת זו ניהלתי ויכוח עם חבריי למחזור שנזפו בי על בטלנותי ואמרו לי שהיושר מחייב שאם אני לומד עליי לעזוב לצבא (בסוף, כאמור, קיבלתי את עמדתם). באותו זמן כלוגיקן קר, הסברתי להם בטוב טעם שאיני מבין מה הבעיה להישאר בישיבה ולעסוק בכל תחום שאמצא לנכון. למי זה אמור להפריע? הרמטכ"ל והממשלה לא מתעניינים בלימוד התורה שלי ולו כקליפת השום (ההסכמה שלהם היא תוצר של פשרה פוליטית). לצוות הישיבה אני לא חייב כלום. ועם הקב"ה כבר אסתדר (הוא בטח מאד רוצה שאשתלם בלוגיקה ובפילוסופיה, וגם קצת בכדורסל). טוב, מאז התבגרתי, זוהי הדגמה לא רעה למגרעותיה של חשיבה לוגית שמנוכרת לשכל הישר.

בכל אופן, במובן מסוים כמעט כל מה שאני עוסק בו מאז הוא ניסיון להציג תמונה בשלה יותר של השאיפות הילדותיות ההן. תמונה שבה הלוגיקה היא המסגרת, אבל השכל הישר משתלב בה גם הוא. הבסיס הפילוסופי לשילוב הזה מחזיק כמה מספריי. בכל אופן, עד היום, גם כשאני מצביע על מגרעותיה של החשיבה הלוגית-אנליטית, אני משתדל לעשות זאת בצורה לוגית סיסטמטית.

לסיום מה היית מציע ללומדי בית המדרש היום?

ללמוד חזק, בעיקר למדנות תלמודית והלכתית (לא תנ"ך, לא מחשבה, לא חסידות ולא אגדה. כל אלו, בשעה שאינה מן היום ולא מן הלילה) ולשאוף גבוה. להיות עצמאיים אבל עם מוכנות לקבל (לפחות זמנית ובאופן ביקורתי). בעיקר חשוב בעיניי לפתח את יכולת הלימוד העצמאי (מיומנות ומכוונות נפשית), כדי שלא נגיע לחיות את חיינו בשאיפה העגומה והעלובה לשרוד ולא להידרדר (תוך נמנום קל של צדיקים שמתמידים להגיע לשיעורי דף יומי). הישיבה היא מכינה (חשובה מאד) לחיים, ולא פסגה שאחריה צריך רק לנסות לשרוד ולשמר. שם לומדים איך ללמוד, אבל הלימוד עצמו נעשה לאורך כל החיים. לתלמידי בירוחם אמרתי לא פעם שההבדל בין אברך לבעלבת